

Önéletrajzi töredékek¹

(Részletek)

15.

[...]

1983 tavaszán megalakult az Iródia (mozgalom? fiatal írók gyülekezete? ellen-írószövetség? – szóval, még a nevét is nehéz megtalálni). Három évig létezett, s ez alatt a három év alatt a kommunista hatalom nem tudott mit kezdeni vele. Betiltsa? Engedélyezze? „Ezzel a tudatosan alulszervezett és anarchisztikus zsinatolással sokáig a hatalom sem tudott mihez kezdeni” – írtam [róla] majdnem tíz évvel később. Hodossy Gyula szervezte, fiatal (kezdő) írók társulásaként indult, és negyedévenként ezek a fiatal (kezdő) írók összejöttek (leginkább Érsekújvárban – Hodossy ugyanis a Csemadok-pinceklub vezetője volt Érsekújvárott), és megtárgyalták egymás írásait. Teljesen függetlenül az Írószövetségtől meg az egyéb kulturális szervezetektől, amelyeket a hatalom irányított. Hodossy meg is szenvedte [ezért] a magáét (üldözték, megverték), de minden alkalommal talpra állt. Szóval, igazi szervező volt (úgy is mondhatnám, hogy zseniális). Az idősebb (már könyvvel rendelkező) írók közül ketten, Balla Kálmán és én vettünk részt szinte minden iródiás-gyűlésen. Egyfajta legitimitást biztosítottunk [így] nekik – no, úgy-ahogy. Mert a legitimitást a hatalom – mint később kiderült – egészen másképpen gondolta, mint mi. Egy biztos: a Kommunista Párt vezetői zavarban voltak. 1993-ban megjelent a Lilium Aurum gondozásában az *Iródia* című könyv. Hodossy Gyula és Kulcsár Ferenc állította össze. Ott szinte minden, az Iródiával összefüggő anyag megtalálható. Én csak egy-két momentumra hívnám föl a figyelmet, amiről [ott] nem esett szó.

¹ Grendel Lajos (1948–2018) legutóbbi számunkban, özvegyének jóvoltából közzétett naplótöredékei után ezúttal 2015 és 2018 között született, javarészt publikálatlan önéletrajzi feljegyzéseiből közlünk részleteket. Azzal az ismételt megjegyzéssel, hogy a Kossuth-díjas író 2011-ben bekövetkezett súlyos, mozgás- és beszédképességét is károsító szélütése utáni írásai – bár erős akarattal újból megtanult járni, beszélni, írni, továbbá alkotókedve és -képessége is a régi maradt – stíláris szempontból fokozott szerkesztői ellenőrzést igényeltek, mely egyeztetésekre maga is készséggel hajlott. A hagyatékában található, alábbi feljegyzései szerkesztésekor e tekintetben – meghagyva azok helyenkénti esetlegességeit és következtelenségeit, fogalmazásának bizonytalanságait is – arra törekedtünk, hogy – olvasásukat és értelmezésüket megkönnyítendő – csupán a legszükségesebbekre korlátozódó, jobbára szórendi és nyelvhelyességi, grammatikai beavatkozásainkkal, szövegjavításainkkal és kiegészítéseinkkel ne sértsük a belőlük kiolvasható írói szándékot, mondandót, stílust; helyenkénti kihagyásainkat pedig, amennyiben hivatkozásaik élő személyt érintenek, személyiségjogi meggondolások magyarázzák... T. L.

Például arra, hogy az Iródia megalakulása pillanatától kezdve bökte a hatalom csőrét, lábát, farkát. Egy alkalommal, például, megjelent [köztünk] az Érsekújvári járás ideológiai titkára (politrukja?), hogy, úgymond, tájékozódik. Bizonyos Mesáros elvtárs (egyébként Mészárosnak kellett ejteni, de nem tudott magyarul). Mi Balla Kálmánnal vettünk egy üveg vodkát, és szerencsénk volt. Mesáros elvtárs a vodkát szerette. Odalent a pincében kezdődött az előadás, jobban mondva a kéziratok kicserélése. Mesáros elvtárs bepillantott, majd fölmentünk a földszinti terembe, és kinyitottuk a vodkásüveget. Balla Kálmán és én elbeszélgettünk vele. Az Iródia céljáról, küldetéséről, arról, hogy meg kell tanítani a tehetséges fiatal írókat a szakmai fogásokra – szóval [ment] a nagy halandzsa. Lyukat beszélni az elvtárs hasába. Ez mindig bevált. A vodka pedig folyt... Mesáros elvtárs egyre jobban érezte magát. Kora délután odáig ment, hogy, immár részegen, kijelentette, hogy csodálatos dolog az Iródia, kár, hogy a szlovákoknak még nem jutott az eszükbe. Közben a pincében is fölforrósodott a hangulat Krausz Tivadarnak köszönhetően. Krausz Tivadar körül egyébként is [mindig] fölforrósodott a hangulat. Ő olyan volt... Most már imádkoztam, hogy ne történjen odalent verekedés. De Mesáros elvtársnak már úgyis mindegy volt. A legjobb benyomásokkal ment el, még jelentést is írt. Agyba-főbe dicsérte az Iródiát. Mi pedig Balla Kálmánnal, mint akik jól végeztük dolgunkat, azonnal elaludtunk, pedig még csak délután volt.

Persze a legkülönbözőbb tehetségek (és tehetség nélküliek) jöttek az Iródiára [az egész országból], Pozsonytól Királyhelmeig. (Ez mintegy 550 km.) Többnyire Újvárbán (Hodossynak köszönhetően), de Újváron kívül is néhány esetben. (Például Barton, aztán Rozsnyó mellett, Somodiban, Királyhelme mellett, [valamint] Somorján.) Volt a rozsnyói-tornaljai csoport, aztán a csallóközi-mátyusföldi csoport, és külön Királyhelme... Kétségtelenül Krausz Tivadar volt a „leganarchistább” közülük. Ha jött, azonnal földobta a hangulatot. Szinte izzott a levegő körülötte. Hizsnyai Zoltán is – aki akkoriban még a sógora volt – csak néhány lépésre maradt [le] mögötte. Aztán Czakó Jóska és Szászi Zoli... Farnbauer Gábor komáromi volt, egyfajta entellektüel a csoportban. Talamon Alfonz, a legtehetségesebb prózaíró, egy kicsit lenézte a handabandázókat. Aztán ott volt a királyhelmei Hogya György, egy csendes, filozófus srác. Fellingner Károly, aki a 2010-es évekre találta meg a hangját, de akkor nagyon. Versei számtalan fordításban jelentek meg [azóta] (legnagyobb öröömre, hiszen az egyik legtehetségesebb volt az iródiások között...) Hirtelen ők jutottak [most] az eszembe, de sokkal többen voltak. Néha ötvennél is többen. Aztán emlékszem Czakó József disszidálására is. Ez Pozsonyban történt 1984-ben egy tavaszi napon (vagy nyári – már nem emlékszem). Krausz Tivadar árulta el nekem [a dolgot], szigorúan bizalmasan, mert Czakó még idehaza volt. Én persze titokban tartottam... Mint a sír. Az elutazása előtt egy-két nappal Czakó meglátogatott. Nem mondta el, hogy

búcsúzni jött tőlem, én meg nem mondtam meg, hogy tudok a disszidálási tervéről. (Czakót az egyik nagy tehetségnek tartottam, kár, hogy abbahagyta az írást.) Pálovics László tragikus eset. Az apja kenyai, az anyja érsekújvári magyar. Sokszor beszélt az apjáról, aki Kenyába távozott. „Majd én is megyek utána Kenyába.” Egy sötétbarna srác, aki palócul beszélt. Költő volt. Nagyon tehetséges. Öngyilkos lett még az Iródia működése alatt.

Mi lett belőlük? Voltak, akik végleg elhallgattak, voltak, akik befutottak (ők kevesebben, de hát ez természetes), és voltak, akik korán meghaltak, például Talamon Alfonz autóbalesetben. Talán nem túlzás azt mondani, hogy Talamon volt a legtehetségesebb, rövid pályája során kinőtte a szlovákiai magyar irodalom kereteit, és az egyetemes magyar irodalom legtehetségesebbjei közé tartozott. Az egyik legjobb barátom volt, dacára annak, hogy sokat veszekedtünk. Főleg a korai halála előtt. Hogy nem volt egy könnyű ember? Hát Krausz se volt könnyű, meg Hiznyai sem. Ez velejárója a mesterségnek. Legutolsó kötete, a *Samuel Borkopf: barátainak egy Trianon előtti kocsmából* befejezetlen maradt, de így is a gyöngyszeme a magyar irodalomnak. S a többiek? Hiznyai Zoltán, hosszú ideig a Kalligram főszerkesztője és József Attila-díjas, szívós munkával a legjobb költők közé emelkedett. Szászi Zoli, egy súlyos betegség után, a prózában találta meg az igazi helyét. *A szokott helyen, hatkor* c. regénye egy felvidéki kisváros kitűnően megrajzolt figuráival igazi lélektani regény. Fellingert már említettem, ő a Pilinszky utáni líra sok nyelvre lefordított lírikusa, mondhatni igazi ász. A következő Pilinszky utáni költő, Farnbauer Gábor, viszont már két évtizede nem publikál semmit. Ugyanolyan kár lenne, ha elhallgatna, mint Czakó Jóska. Krausz Tivadar még a nyolcvanas évek folyamán Magyarországra költözött.

Az Iródia három évig élt, három évig tartott, amíg a titkosrendőrség rászánta magát a cselekvésre. Hogy miért ilyen sokára, máig sem sejtem. Most már nem segített Mesaros elvtárs sem, pedig alaposan megdolgoztunk érte. 1985 májusában a Rozsnyó melletti Ökörhegyen (Pozsállón) találkoztunk, ha nem is utoljára. Gyalog másztunk fel az 1300 méteres hegyre. A hegycsúcson egy hétvégi házat béreltünk egy éjszakára, éppen elfértünk ott. Megnéztük a Pozsállón az 1938-as határvonalat – mögöttünk Magyarország, előttünk Szlovákia. Furcsa érzés volt. Aztán váratlanul egy emberrel találkoztunk (úgy látszik, a titkosrendőrség éber volt, nem hagyott ki egyetlen alkalmat sem). Megnézett minket, és elment. Estére gulyást főztünk. Éjfél előtt – honnan, honnan nem – váratlanul megjött Bettes Pista. Leült a díványra, és azonnal elaludt. Éjfél körül veszekedés tört ki, ha jól emlékszem, Krausz és Hiznyai között. Én meguntam, és lefeküdtem aludni. Másnap vissza Rozsnyóra. [...]

Szóval, az utolsó kettőn nem vettem részt.

Áprilisban Pesten voltam, épp azon a napon, amikor a csernobili tragédia történt. Az Iródia Királyhalmec mellett, a Tisza-zugban tartotta az összejövetelét.

Még nem tudtak a csernobili tragédiáról, de föltűnt nekik, hogy egész éjjel énekeltek a madarak. Az utolsó 1986 júniusában volt Somorján. Szintén Pesten voltam. A beszámolók szerint a titkosrendőrség megszállta a várost. Az Iródiát felfüggesztették, de nem tartóztattak le senkit. Tipikus titkosrendőrségi akció volt: ágyúval verébre lövöldözni.

Egyetlenegy volt a hatalom célja: ellenőrizni a fiatalokat. Tehát nem tartóztattak le senkit (miért is tették volna?), csupán, három év után, véget vetni az ún. „anarchisztikus” állapotoknak, mert [szerintük] „anarchisztikus” állapotok uralkodtak egy senki által nem ellenőrzött mozgalmon [belül]. Előjött a hatalom minden deformációja, mindenekelőtt a beteges ellenőrzési komplexus. Amit nem a hatalom ellenőriz, az reakciós, anarchista és még a fene tudja, hogy micsoda. Nem lett könnyebb a helyzetünk. Márpedig úgy terveztük, hogy a Madách (Fónix Füzetek néven) sorra kiadja az iródiások műveit – már aki megfelel a kiadó esztétikai követelményeinek. *Próbaút* címen egy antológiát is kiadtunk 1986-ban [a műveikből]. A többi – az önálló kötetek [kiadása] – már nehezebben ment. A pártközpont ráült [a kiadóra], mindenkit háromszor ellenőrizni akartak. Farnbauer Gábor úgy-ahogy még megjelent, de Talamon Alfonzot, a legtehetségesebb prózáírót, csak hosszú huzavona után engedték megjelenni. Visszadobták az első kötetét, úgymond, kiegészítésre. Emlékszem 1987 januárjára. Hatalmas hó esett egy napon, teljesen megbénult a közlekedés Pozsonyban, Bécsben és Budapesten is. Nekem támadt egy ötletem, de, a biztonság kedvéért, kimentünk az utcára – hátha poloskák vannak a Madách épületében. Az úttestet már föltakarították, az úttest szélén kétméteres hó volt, és kegyetlenül hideg. Az volt az ötletem, hogy Talamon bead egy másik változatot, amelyet majd elküldenek a pártközpontba, ahogy az szokás. Ha visszaküldik (márpedig biztosak voltunk benne, hogy visszaküldik átdolgozásra), Talamon kiveszi azokat az írásokat, amelyeket úgysem közölt volna. (Volt azok között egy perverz írás is, semmi esetre sem akarta közölni. Ez különösen szúrta a pártközpont szemét.) Két vagy három írást kivesz, és ettől [majd] megnyugodnak a pártközpont cenzorai. Szóval, végül is [a kötet] megjelent, és minden lényeges írás bent maradt.

Tulajdonképpen a 80-as évek második felében afféle húzd meg, ereszd meg játék folyt az Iródia körül. Gorbacsovról hallani sem akartak a csehszlovák vezetők. Ha hatalmukban állt volna, legszívesebben eltüntették volna a föld színéről. Tehát az Iródiát fölfüggesztették. Erről és a hasonlókról lásd Tóth Károly *Autonómia-kísértet* című írását az Iródia-könyvben (1993). Tóth Károly lényegében a motorja volt az Iródia-nemzedéknek. Ő volt az, aki felemelte az Iródiát arra a szintre, amely tulajdonképpen járt neki. A Madách kiadóban dolgozott (egymás szomszédságában ültünk évekig, míg 1989-ben a Független Magyar Kezdeményezés vezetője nem lett – de erről majd még szólok). 1986 és 89 között az egyik szellemi vezetője volt a szlovákiai magyar értelmiségnek,

holott igyekezett a háttérben maradni jó barátjával, Öllős Lászlóval egyetemben. A gorbacsovi éra új perspektívát nyitott a szlovákiai magyarság számára is. Még nem tudtuk megfogalmazni a lényegét, de valamennyien éreztük, hogy a Husák-rezsim a végéhez közeledik.

16.

[...]

Viszont 1982 és 85 között éppen a fordítottja volt [a helyzet]. Azt hiszem, hogy a legnehezebb időszak [ez] volt a szlovákiai magyarság történetében. 82-ben (vagy 81-ben?) átment a pozsonyi magyar szakosok egy évfolyama Szegedre. Talán fél évre vagy egy évre, már nem tudom. Visszajöttek – és én nem ismertem rájuk. Tóth Károly, Öllős László, Sándor Eleonóra és a többiek. Szóval visszajöttek, de mintha kicserélték volna őket. A szlovákiai magyar egyetemisták mindig (fél-szegségből, kisebbségi érzésből, melyet nagyon jól támogatott az egyetemi közmegegyezés)... szóval rájuk néztél, és az volt a benyomásod, hogy ezek vidéki suttyók. A falusi múltjuk letagadhatatlan [volt]. Akik sohasem lesznek igazi, öntudatos felnőttek. Szóval ez a fél vagy egy év gyökeresen megváltoztatta őket. Igazi főiskolások lettek. Mertek ellentmondani, ha úgy hozta a helyzet. Szegeden nem történt csoda, csupán az, hogy jóval szabadabb volt a légkör, mint az akkori Csehszlovákiában. A Kádár-kor alkonya? Lehet. A mind gyakoribb ellenzéki megmozdulások? Az is lehet. Az ellenzékkel – nem is tudom, csak találomra mondom – ott ismerkedtek meg. Sohasem beszéltünk erről. De 83 után, az itteni tevékenységük sokban hasonlított a magyarországi Demokratikus Ellenzékhez. Pedig itt még virágzott a Husák-korszak. Tóthék természetesen jóval óvatosabbak voltak. De mégis... A Demokratikus Ellenzék és a formálódó csehszlovákiai magyar ellenzék között sok közös vonás található.

Persze ezt 2017-ben írom, lassan harmincévnyi távolságból, ráadásul Tóth Károly halála után. Nem volt még hatvanéves. Döbbenetes és tragikus, hogy ilyen fiatalon itt hagyott minket. A Fórum Intézet – melynek hosszú ideig a lelke és az igazgatója volt – mérhetetlenül sokat tett tudományos értelemben a szlovákiai magyarokért [sic!]. Már-már egyfajta akadémiaként működött, persze ezt az akadémia szót idézőjelben használom. Mindenesetre a szlovákiai magyar tudományos élet központja volt, a legjobb [itteni] tudósok működtek az intézmény keretei között. Tóth Károly itt találta meg az igazi hivatását, a politikai életből kivonulva (talán mégsem minden úgy alakult, ahogy azt fiatalabb korában elgondolta?). Az sem véletlen, hogy az itteni magyarság legmélyebb, legalaposabb gondolkodójának neveztem. Társa, Öllős László inkább a politológiában gondolkodott. Ők ketten alapították a Független Magyar Kezdeményezést 1989 novemberében. (Majd a későbbiekben részletesen szólok az FMK-ról.) Harmadik társuk, Sándor Nóra, inkább gyakorlati ember volt. Vele volt a legtöbb összetűzésem – de

ez inkább alkati dolog volt, mert egyébként jól megértettük egymást. Csak éppen néhány kérdésben homlokegyenest az ellenkező véleményen voltunk. (De erről is később.)

1987-ben Balla Kálmánt átírányították az Irodalmi Szemlébe, helyette Tóth Károly jött a Madáchba. Asztalszomszédok lettünk. Olykor-olykor meglátogatta őt Öllős a Csemadokból. Öllős, ha jól tudom, a Csemadok Központi Bizottságában dolgozott – no nem valami felelős helyen. A Csemadokban is óvatosak voltak, ráadásul besúgók is voltak közöttük. Mert milyen szervezet az, ahol nincsen besúgó? Szóval Öllős jött, és Tóth Karcsival kimentek az utcára, szerintem konspirálni. Mindenki tudta ezt a Madáchban, és mindenki tartotta a száját. Engem 1984 novemberében fölvettek az Írószövetségbe, mármint a Csehszlovák ISZ-be. 1987-ben nagy konferenciát tartottunk Dobříšban (Prágától vagy harminc kilométerre délre, ott ugyanis, egy kastély az Írószövetségé volt), ahol Ľubomír Feldek és Rudolf Chmel gyújtó hangú beszédet mondott. Feldek ráadásul szellemi Albániának nevezte az akkori Csehszlovákiát, mire Pezlár elvtárs (a szlovákiai ideológiai titkár) a szünetben azonnal összehívta a pártkorifeusokat, hogy Feldek kizárásáról értekezzenek. Vladimír Mináč azonban Feldek pártjára állt. Közismert volt, hogy Ľudovít (magyarul: Lajos) Pezlárt utálja. (Olyan hülye ez a Lajos, mint a segg – hangoztatta lépen-nyomon.) Persze az Albániáról szóló részt kihagyták a fél év múlva megjelent könyvből. Ivan Skála mondta a bevezető szöveget, de másfél óra terjedelemben. Egy idő után nem bírtam tovább a sok maszlagot. Lementem sörözni az étterembe. Úgy tíz perc múlva lejött Hrabal is, és odaült mellém. Most már ketten söröztünk. Egy árva szó nem hangzott el közöttünk. Csak ittuk a sörünket, és fütyültünk Ivan Skálára. [...]

Pedig én is – na, a magam módján – radikális voltam. Úgy 1980 táján Balla Kálmán megjelentetett egy cikket a Hétben a csehszlovákiai magyar irodalom állapotáról,² amelyet éles vita követett. Így vagy úgy, de mindenki nekiment Kálmánnak, ki szordínósan, ki élesebb hangnemben. A sokadik cikk után én álltam ki Balla Kálmán mellett.³ A cikk a magam módján elég radikális volt, újból felkavartam a port lanyha irodalmi közéletünkben. Nyílt és hosszú vita volt, tulajdonképpen szinte elképzelhetetlen a korabeli Csehszlovákiában. Hogy hogyan engedhették meg maguknak a pártközpontban, rejtély a mai napig is a számomra. És nem lett semmilyen következménye a számunkra – itt van a következő rejtély. Vagy csak későbbre halasztották a leszámolást? Még vártak, hogy megmutassa magát az ún. ellenzék?

De egy másik példa. A nyolcvanas évek elején, a pedagógiai kiadónál, megjelent egy tankönyv a gimnazisták részére. A tankönyv szerzői Csanda Sándor

² Balla Kálmán *Van-e költészetünk?* című írása 1979. szeptember 8-án jelent meg a Hétben (14–15. p.).

³ A lap október 27-i számában (*Irodalmunk belterjességéről egy vita kapcsán*, 14. p.).

és Mózsi Ferenc voltak. Olyan hibák voltak benne, amelyek megbocsáthatatlanok. Például: Garai Gábor meghalt, pedig élt még a javából. Vagy Kosztolányi a Nyugat szerkesztője volt. Nem hittem a szememnek. Gyorsan írtam egy dühös cikket a Hétbe.⁴ A Hét akkori főszerkesztője Varga János volt, egy tisztességben megőszült, dogmatikus kommunista, aki 68 után meglehetősen jelentős szerepet vállalt a szlovákiai magyar reformkommunisták kinyírásában. Szóval, jó elvtárs volt. Elolvasta az én cikkemet (még nem ismertem őt), és úgy döntött, ha igaz, amit felsorolok, ő leközi. [Mivel pedig] Igaz volt, amit felsoroltam, ő leközte. A Hét-beli cikkem megjelenése után, másnap reggel, bementem a Madáchba. Ők már tudtak a botrányról. Jót röhögtek az egészen, és közölték, hogy sürgősen keressem föl a Hét főszerkesztőjét. Még aznap délelőtt bementem – a Hét akkoriban vagy száz méterre volt a Madáchtól, úgyhogy csak át kellett mennem egy útkereszteződésen és már ott is voltam. Az előszobában összefutottam Ozsvald Árpáddal, aki gyorsan elárulta, hogy már csak Gustáv Husák és Kurt Waldheim (az ENSZ akkori főtitkára) hívására várnak. Szóval, jó nagy botrány lett, tízpercenként csengett a telefon a főszerkesztői szobában – és, képletesen szólva, a lelövésessel fenyegetőztek. A főszerkesztő már várt. És megtörtént a csoda. Mondhatnak, amit akarnak, ő mellém állt. Igazam volt, durva hibák vannak a tankönyvben. És tényleg mellém állt. Csanda Sándornak két írását utasította vissza, mert azok följelentést is tartalmaztak. A harmadikat közölte – a legenyhébbet. Persze Varga Jánoson kívül megismertem a Pedagógiai Könyvkiadó magyar részlegének a vezetőjét, Bertók Imre elvtársat is. Ővele a Madáchban ismerkedtem meg, és mi tagadás, nem lettünk jóba. Meg akar ismerni, mondta fenyegetőleg (micsoda pimasz alak, gondolhatta, de ezt már én teszem hozzá). Hogyhogy, kérdezte Sárkány elvtárs jelenlétében, hogyhogy én Csoórit hiányolom, holott Csoóri a magyar Szolzsenyicin? (Iszonyú dühös volt, főleg Csoórirra, de jutott a haragjából Pilinszkynek, Mészölynek, Kálnokynak is.) Én viszont Csoórit elsőrangú költőnek tartom, és egyébként is publikál Magyarországon, szemben mondjuk Szolzsenyicinnel, aki emigráns. Szóval – tényleg pimasz voltam –, nem egyeztünk meg. A tankönyvet kivonták [a forgalomból]? Nem tudom. Esetleg kijavították? Azt sem tudom. Varga Jánosról az egyik barátom azt mondta: nem változott az semmit. Csak a légkör változott meg körülötte. A szélsőbalos Vargából jobboldali lett, holott ő ugyanaz maradt.

A titkosrendőrség nem a csehszlovákiai magyar irodalom állapota, és nem Varga János miatt figyelt fel rám. Azt csak afféle hőbörgésnek tartották, úgy hiszem. A megfigyelésem akkor kezdődött, amikor meghívtam Mészöly Miklóst a JAIK-ba,⁵ és ő el is jött. 1982 tavaszán? Alighanem. Meglehetősen groteszk helyzetbe kerültem. Mészöly Miklós a saját útlevele helyett a feleségéét, Polcz Alaine-ét vitte

⁴ *Tanügy-glossza*. Hét, 1980. január 26., 14. p.

⁵ A pozsonyi József Attila Ifjúsági Klubba.

magával. És csodák csodája: a határon átengedték. A határőr (nem tudom, hogy a csehszlovák-e vagy a magyar) megkérdezte tőle, hogy rokona-e a futballista Mészölynek. Miklós rávágta hogy igen, holott nem volt rokona. (Azért engedték át női útlevéllel? A határőrizetnek is vannak titokzatos ügyei, ugyebár.) Aznap, szerdán, a spanyol–magyar futballmeccs volt, Mészöly nagy pechjére. Úgyhogy mindenki a futballmeccset nézte. A JAIK is üres volt. Egyetlenegy ember volt a közönség. (Futball és kultúra – ma sincs másképp.) Másnap találkozott Duray Miklóssal, akit erős megfigyelés alatt tartott a titkosrendőrség. Alighanem így kerültem a fókuszukba. Egyszer, már a nyáron, felkeresett egy ismeretlen fiatalember. Éppen reggel kilenc óra volt, s éppen kávé ittam. Úgynevezett törökösöt, nem presszót, és persze cukor nélkül. Szóval, megjelent egy fiatalember. Átfutott bennem a gondolat, hogy újabb dilettáns állított be. (Nem volt valami bizalomgerjesztő, talán éppen ezért gondoltam, hogy dilettáns. Vagy az ösztönöm sügta? De cserbenhagyott az ösztönöm is.) A többi szerkesztőre rá sem pillantott. Előhúzta az igazolványát, és felszólított, hogy kövessem. Rendőr volt, persze civilben. Hát követtem. Beszálltunk egy autóba, ha jól emlékszem, Pobeda volt a neve, és nem fekete volt, hanem fehér. Egyenest a „februárkára” hajtott a sofőr. A „februárka” annak idején a Februári győzelemről (vagyis az 1948-as puccsról, a kommunista hatalomátvételtől) elnevezett hosszú, széles, Récsére vezető úton levő... többemeletes rendőrségi épület volt... Behajtottunk az udvarra. Fölvittek a második (vagy harmadik?) emeletre. Nos, nem volt jókedvem, még a *vyšetřovňát* is tévedésből *ošetrovňának* néztem⁶ (ahol az iszonyú verések után összeszedheti magát az ember). Másfél órát tartott a kihallgatásom, egy velem egykorú rendőrszolgálat vezetője vezette. Úgymond tanúként hallgattak ki, de valójában mindenféle összeesküvéssel vádoltak. Például, hogy mit kerestem Pécsen. (1977-ben jártam utoljára Pécsen, úgyhogy ennek [akkor] már öt éve volt.) Mit jelentettem a Monoszlóynak? (Monoszló Dezsőt 1989 tavaszán ismertem meg Bécsben.) Szóval, a följelentésnek a fele sem volt igaz. Végül is elengedtek, de ezzel távolról sem fejeződött be az ügy. Sőt. Most kezdődött csak igazán.

1982 és 1985 között többször is sor került a kihallgatásomra. Persze az ún. tanúkihallgatást nem vettem komolyan; a Duray Miklós-perben sohasem vettem elő tanúnak, bár nagyon akarták. Tulajdonképpen egészen mást akartak. Jó húsz évvel később módomban állt megtekinteni a rám vonatkozó belügyi iratokat, illetve ezek egy részét. Beszervezni vagy nem beszervezni? E körül a kérdés körül zajlott az egész. Én meg hülyébbnek tettettem magam, mondjuk egy fokkal. Időről időre behívtak, és tapogatóztak. A *Galeri*ről megjelent egy negatív kritika a Magyar Nemzetben. Természetesen azonnal hívtak, és bemutatták a kritikát. Viszont a Népszabadságban megjelent egy pozitív kritika ugyanarról a műről.

⁶ *Vyšetřovňa* = kihallgatószoza; *ošetrovňa* = rendelő, ambulatórium.

A Népszabadság pedig a párt hivatalos lapja volt. Én pedig erre hivatkoztam. D. elvtárs ezután soha többé nem foglalkozott az irodalmi ügyeimmel. [...] Három évig tartott ez a cirkusz. Aztán 1985-ben abbamaradt. Hosszú évek múlva tudtam meg, hogy 1988 áprilisában tették félre az aktámat, azzal, hogy nem [vagyok] alkalmas a belügyi szolgálatra. Tehát még három évig figyeltek. Most már persze diszkréten, mások jelentései alapján.

Bonyolult kor volt ez, jóval bonyolultabb, mint a hatvanas évek második fele, és igazából nem hozott változást a diktatúra bukása sem 1989-ben. A diktatúra eltűnt, de az egyes ember paranoiás gondolkodása megmaradt, mindegy hogy magyar, szlovák, cseh, zsidó vagy cigány. A múltbeli sérelmek előjönnek újra és újra, és duplán előjönnek. Minden ember hordoz valami sérelmet, legyen az magyar, zsidó, lengyel vagy esetenként szlovák. Macchiavellis korban élünk, mondta Mészöly Miklós egy alkalommal, és ez 2017-ben éppúgy érvényes, mint 1987-ben [volt]. Az Európai Unió nyugatabbik fele meg nem érti [ezt]. De miért is értené? Nincs közhelyesebb politikus Junckernél és Schulznál⁷ (ha egyáltalán példát kívánna fölhozni a nagyérdemű). Az a gyanúm, hogy 1968-ra, mármint a nyugat-európai 68-ra, alaposan rá fogunk fizetni.

A nyolcvanas évek elején kitört a háború Duray Miklós és Janics Kálmán között. Egyik alkalommal figyelmeztetett rá egy barátom, hogy Duray Miklós ügynök. Ez a barátom Janics Kálmán jó barátja volt, és Janics Kálmán üzente nekem, hogy, úgymond, vigyázzak, amit Duray előtt mondok. Janics Kálmán visszavonultan élt Vágkirályfán, és sokat tett az érdekünkben a husáki rendszer alatt. Azt hiszem, a legtöbbet. Ő és Duray voltak az ellenzékiek. De még Janics Kálmánnak sem hittem el, hogy Duray ügynök lett volna. Bizonyos értelemben tragédiának tartottam [az egészet], és most is annak tartom. Duray és Janics mint esküdt ellenségek? Pedig így volt, és a rendszerváltás után is így maradt. Macchiavellis korban élünk – ezt Mészöly Janicsra és Durayra mondta, és nem nehéz elképzelni, hogy mit értett alatta. Rendszerváltás ide vagy oda, a paranoia maradt, és ezt nem is tudja megúszni az, aki a hetvenes és nyolcvanas években nőtt fel. Az egész nemzetünk bizonyos értelemben paranoiás. De szlovákok is meg a csehek is meg a románok is meg a többi közép- és kelet-európai polgár. A másik oldalon az EU is, csak az a pénzről szól. Elveszett nemzedék vagyunk.

Megfigyelésemnek (vagy minek nevezzem) a csúcsa 1983 tavaszán volt (vagy 84-ben, már nem emlékszem pontosan), amikor leszállítottak a Budapest–Pozsony vonatról a párkányi állomáson. Abban az évben közel egy hetet töltöttem Szege-den. Március vége vagy április eleje volt, igazi tavaszi idő, olyan 23 vagy 24 fokkal. Szajbély Mihály kölcsönadta a biciklijét, úgyhogy bicikliztem reggeltől estig. A Móra kollégiumban, Újszegeden laktam az igazgatónő jóvoltából, aki Vörös Lász-

⁷ Értsd: Martin Schulz, az Európai Parlament volt elnöke.

lónak, a Tiszatáj akkori főszerkesztőjének a felesége volt. Szörényi Lacival a *Galeri* című könyvem bemutatója volt az egyik estén, és több napra ott marasztottak. Szörényi lejárt tanítani Szegedre, de már korábban összebarátkoztunk. Az irodalmi est után a kollégiumban Szajbély remek spagettit főzött, Szörényi Laci pedig hajnalig anekdotázott, főleg Pándin és Királyon neveltünk sokat. Ott ismerkedtem meg Deréky Palival és Wernitzer Júliával, mivel ők is épp Szegeden voltak. Deréky Pali megajándékozott egy könyvvel, melyben többek között a Münchenben töltött gimnáziumi éveit írta meg. Egy másik alkalommal egy fiatal pap (mint utólag kiderült, ügynök volt) ajándékozott meg egy másik könyvvel, egy Rómában élő festő monográfiájával. Ezeket a könyveket Szegeden láttam utoljára. A csehszlovák határon ugyanis elkobozták. Történt ugyanis, hogy hazafelé tartva, a csehszlovák határőrök leszállítottak a párkányi határon, a könyveket elvitték, és engem alaposan megmotoztak. Utána két órát ültem a határrendészeti hivatal folyosóján, nem tudva, hogy mi lesz a sorsom. Persze két óra múlva eleresztettek, a két, Nyugaton kiadott könyvet pedig lefoglalták. Már a lépcsőkön lefelé mentem, amikor az egyik vámos utolért, és suttogva, magyarul figyelmeztetett, hogy ők (tudniillik a határőrök és a vámosok) csak végrehajtották azt, amit Pozsonyból követeltek. Majdnem hogy bocsánatot kért tőlem. Ráadásul figyelmeztetett, hogy Nyugaton megjelent könyveket ne hozzák át [többet] a határon. Nos, a pozsonyi államrendőrség volt a ludas az én leszállításomban, a könyvek is oda kerültek. Berendeltek a februárkára, és kifaggattak Deréky Paliról. Deréky balos, mondtam, és nem volt jogosítványuk könyve elvételére. Azt ők mondják meg, hogy mire van jogosítványuk, mondta fenyegetőleg D. És jobb lesz, ha tudomásul veszem, hogy a börtön szélén táncolok. No, egy biztos: szamizdatot kerestek, de nem találtak, csak két könyvet.

És végül a Duray-per. 1984 májusában volt, ha jól emlékszem. Csurka, Cseres és Mészöly is eljött, hogy részt vegyenek a bírósági tárgyaláson. Engem és Végh Lacit nem idéztek be tanúnak, mert nem mondtunk semmit, ami a Duray-perben az ítéletet súlyosbította volna. A magyar tannyelvű iskolák ellen készült támadás, ráadásul többször is 1979 és 1984 között. A magyar tannyelvű iskolák egyes tannyelvűvé váltak volna, így például a történelmet és a földrajzot is szlovák nyelven oktatták volna. Ez ellen nemcsak Duray, de a szlovákiai magyar kisebbség több tagja is tiltakozott, még hozzá párttagok is. Végül is Štrougal⁸ budapesti látogatása vetett véget a szlovák nacionalista kísérletnek, melynek élharcosai többek között Jurík elvtárs és kompániája voltak, vagyis a szlovák pártközpont legmagasabb képviselői. Állítólag Štrougal alaposan lecseszte a szlovák elvtársakat, hogy mérgezik a csehszlovák–magyar viszonyt. Jurík elvtárs, kénytelen-kelletlen, félretette a dolgot. A csehszlovák–magyar viszony nem volt fel-

⁸ 1970 és 1988 között a csehszlovák szövetségi kormány elnöke.

hőtlen, és a csehek ügyeltek rá, hogy ne lehessen még több felhő az égen. Szóval, a Duray-ügy csak kárára volt a csehszlovák–magyar viszonyoknak, dacára annak, hogy Hajdú János (Aczél sugallatára) megtámadta Durayt (és Csoórit) egy 1983-as, ha jól emlékszem, az ÉS-ben publikált cikkében.⁹ Na szóval, D. elvtársnak és az államrendőrség több, magyar ügyekkel foglalkozó referensének főhetett a feje. Bílak elvtárs utálta Aczél elvtársat, és fordítva is így lehetett. 1984 után ezért is tethették félre a dolgot, mert nem akarták élezni a csehszlovák–magyar feszültséget. Mert Magyarország és a dogmatikus Csehszlovákia között egyre tágabbra nyílt az olló. Különösen 1985 után, hogy színre lépett Gorbacsov.

Közzéteszi: Grendel Ágota. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Tóth László

Szombathy Bálint munkája

⁹ *Utószó egy előszóhoz.* Élet és Irodalom, 1983. szeptember 16., 3–4. p.